

ידישע

K R Ö N I K A

SLAGET OM JIDDISCH

- hur jiddisch blev ett minoritetsspråk i Sverige

DET MEST FÖRBUDNA:

Finland och Förintelsen

TEHERANGELES

- en persisk shtetl i L.A.

NOVELLEN

av Isaac Bashevis Singer

2
2018

ÅRGÅNG 86 • JUNI 2018
SIVAN 5778 • PRIS 110 KR

Syskonen i Mantua

Urpremiär 8 september
En samtida opera med rötter i 1600-talets
Europa om Salamone och Europa Rossi

I samarbete med Familjen Robert Weills stiftelse
Med stöd av Drottningholmsteaterns Vänner ur Henrik Nordmarks fond
Kostymerna designade av Behnaz Aram har tilldelats
Priset till Mikael T Zielinskis minne 2018

8–22 september
Biljetter: ticketmaster.se
dtm.se

DROTTNINGHOLMS
SLOTTSTEATER

BILDEN

Hälsingegården 1939-1946

FOTO: HILA LAVIV

Under krigsåren 1939-1946 fick 500 tyskjudiska barn och ungdomar uppehållstillstånd i Sverige, under den tyskjudiska pedagogen Eva Warburgs försyn. En grupp om 50 unga bildade ett kollektiv på Hälsingegården i Dalarna. Där förberedde de sig för kibbutzlivet i Israel och startade en leksaksfabrik för att försörja sig. En av nyckelpersonerna bakom leksaksfabriken var Uri Rothschild som här ses jämföra två olika varianter av Nils Holgersson för att bestämma sig för vilken som han trodde skulle sälja bäst.

På Hälsingegården levde ungdomarna ett kreativt liv. De hade sin egen tidning och skrev och satte upp pjäser. Samtidigt kände de en ständig oro för sina föräldrar och syskon som hade blivit kvar i Tyskland. Efter kriget fortsatte en del av dem till Israel men många blev också kvar i Sverige. En av ungdomarna gav Eva Warburg det här fotoalbumet som present. Idag finns det på Jeckesmuseet i Tefen, Israel.

Jiddisch – en vitamininjektion i det judiska

Det är en varm försommarkväll på världsmusikscenen Stallet i Stockholm. På scen står jiddischsångerskan **Louisa Lyne** och hennes *Kapelye*. Med magisk stämma och till värm-ländska toner tolkar hon Nils Ferlins dikt *En valsmelodi* på jiddisch.

För en stund får mina spretiga rötter ro. Det judisk-polska och det svenska får nära varandra i ett nyskapande musikaliskt möte, och jag tänker att jiddisch nog kan slå rot i den svenska myllan. Att det nog redan har gjort det.

För 18 år sedan erkändes jiddisch som ett nationellt minoritetsspråk i Sverige. Beslutet var och är fortfarande mycket kontroversiellt visar **Sarah Schulmans** gedigna reportage *Slaget om jiddisch – hur jiddisch blev ett nationellt minoritetsspråk i Sverige*. Kritikerna kallar det absurt att jiddisch fått status som nationellt minoritetsspråk, med tanke på hur få som talar det. Samtidigt är det många som fått möjlighet och mod att återuppta kontakten med ett tidigare stigmatiserat modersmål.

Att antalet jiddischtalande inte ska spela någon roll framgår av språkstadgan från 1992 som tydligt syftar till att bevara och utveckla Europas mångkulturella arv och flerspråkighet och skydda historiska landsdels- och minoritetsspråk "av vilka somliga hotar att småningom utslockna".

Tydligt är också att de 18 år som gått sedan jiddisch fick minoritetsspråkstatus har spelat roll: för jiddischkulturens och litteraturens utveckling i Sverige, för intresset för jiddisch och för de som "kommit ut ur garderoben" och blivit mer hela som människor när jiddisch inte längre anses fult och ociviliserat.

På djupet handlar frågan om jiddisch i Sverige alltså inte om pengar – om huruvida några hundra tusen kronor ska tillfalla den ena eller den andra potten. Det handlar om Sveriges historiska självbild, dess framtid och den judiska och andra minoriteters självbild, utrymme och status i samhället.

Sarah Schulmans repor-

tage tar avstamp i myten om Sverige som skapades i traumat efter förlusten mot Ryssland 1809. Före kriget hade Sverige, precis som andra stormakter varit flerspråkigt och flernationellt men nu halverades riket till det som idag är Sverige och Finland. Sökandet efter en ny identitet sammanföll med nationalismen och den flerkulturella medvetenheten föll i glömska.

Sverige blev ett land för svenskar som pratade svenska, något som minoriteter fick förhålla sig till.

NÄR DEN FÖRSTA judiska skolan grundades, 1953, var uppskattningsvis nittio procent av eleverna från jiddischtalande hem. Men utbildningen präglades av assimilationspolitik och sionism och många barn avstod självmant från att tala jiddisch, av skam.

Att jiddisch har haft en så låg status inom den judiska minoriteten är inget unikt. När **Sarah Schulman** intervjuar sakkunnig Lennart Rohdin och språkvårdaren Jean Hessel ger de flera exempel på hur andra nationella minoriteter förringat sitt språk. Det är inte otänkbart att minoriteten internaliserar majoritetens förhållningssätt till det som inte är normen, även om det är en del av en själv. Språkrevitalisering, menar Rohdin och Hessel, handlar därför delvis om att ge talare av stigmatiserade språk en möjlighet att utveckla en positiv minoritetsidentitet.

Nobelpristagaren **Isaac Bashevis Singer** brukade säga att jiddisch ännu inte sagt sitt sista ord. Att språket innehåller vitaminer och rikedomar som kan berika mänskligheten under lång tid framöver. Han ondgjorde sig över dem som medvetet försökte glömma. De som förminskade och förringade jiddisch till katastrof och exil. "För dem", sa han, "är jiddisch symbolen för exilen, och de vill glömma bort exilen. Exilen varade i 2000 år. Kan du tänka dig vad dumt – ett folk som vill glömma 2000 år av sin existens? Det är som att en man på 90 år skulle säga, de första 88 åren i mitt liv vill jag glömma. Jag vill bara minnas de två sista. Att glömma exilen skulle innebära att man går in i en sådan djup amnesi att man skulle döda den judiska andan."

Apropå amnesi:

Missa inte **Henrik Arnstads** essä *Det mest förbjudna: Finland och Förintelsen*.

A gutn zumer!

Anneli Rådestad

INNEHÅLL

Nr 2 • 2018

Omslaget:

Cecilia Undemark är formgivare och illustratör

11 DET MEST förbjudna: Finland och Förintelsen

18 SHIKSE FIXAR jiddischmixen. Porträtt av Louisa Lyne

25 SLAGET OM jiddisch – hur jiddisch fick sin minoritetsspråkstatus

35 JIDDISCHKRÖNIKAN AV Susanne Sznajderman-Rytz

37 YENTL – yeshivapojken
Novell av Isaac Bashevis Singer

40 JIDDISCH – centralt för att förstå europeisk-judisk kultur

43 KULTURKRÖNIKAN AV Natalie Lantz

44 VI BESÖKER Elie Wiesel's födelsestad Sighet

51 TEL AVIV-KRÖNIKAN av Anna Kopito

52 TEHERANGELES – persiska judar i Los Angeles

59 LENKE ROTHMAN och konsten att foga samman en söndrig värld

65 NILS HARNING tipsar om det bästa inom judisk musik

**JUDISK KRÖNIKA
UTGES AV**

Stiftelsen Judisk Krönika

**CHEFREDAKTÖR OCH
ANSVARIG UTGIVARE**

Anneli Rådestad
anneli@judiskkrönika.se
tel: 08-660 70 62

GRAFISK FORM

Karl Gabor & Anneli Rådestad

REDAKTIONSRÅD

Anders Carlberg, Eva Ekselius,
Mikael Feldbaum,
Christina Gamstorp, Noa Hermele,
Ricki Neuman, Lizzie Oved Scheja,
Samuel Sjöblom, Nathalie Rothschild

ANNONSAVDDELNING

Thomas Wolff
tel: 031-28 50 95
mobil: 0708-580451
annons@judiskkrönika.se

**EKONOMI, ADMINISTRATION
OCH PRENUMERATION**

Dina Markovich
tel: 08-660 38 72 ons, fred.
administration@judiskkrönika.se
Prenumerationspris 440 kr/år
Utlandet 540 kr
Lösnummerpris 110 kr
Bankgiro 220-0244
Swish 1236333827

ADRESS

Box 5053, 102 42 Stockholm

HEMSIDA

judiskkrönika.se

Utkommer med 4 nr per år.

Nästa nummer: 2 oktober 2018

Manusstopp: 3 aug 2018

Tryckt hos Printall

Producerad av Gabor & Co

issn 0345-5580

Prenumeration ingår i medlemsavgiften
till Judiska Församlingen.

Citera oss gärna, men ange källan.
Förbehåll mot elektronisk publicering
måste meddelas av artikelförfattaren.

MEDARBETARE I DETTA NUMMER

**HENRIK
ARNSTAD** är
frilansjournalist
och författare.

**ULRIKA BERG-
QUIST** är
journalist bl.a. på
Sveriges Radio.

NILS HARNING
är producent och
jiddsångare.

**SAMUEL
LAGERCRANTZ**
är journalist med
inriktning på
medicin.

**RICKI
NEUMAN** är
frilansjournalist
och författare.

**KERSTIN
PARKER**
är frilanskribent.

**SALOMON
SCHULMAN**
är barnläkare,
skribent och
författare.

**SARAH
SCHULMAN** är
statsvetare och
skribent bosatt i
New York.

**ISAAC BAS-
HEVIS SINGER**
var jiddischspråkig
författare och
Nobelpristagare i
litteratur 1978.

**MAJA
THRANE** är
översättare och
kritiker för bl.a.
Svenska
Dagbladet.

EN UPPSKATTAD PRESENT!

Ge bort en gåvoprenumeration på Judisk Krönika.
Beställ en årsprenumeration på judiskkrönika.se eller
fyll i talongen nedan och Swisha prenumerationsavgiften till
1236333827 eller sätt in beloppet på bankgiro: 220-0244.
Glöm inte att ange vem betalningen kommer ifrån.

GÖR SÅ HÄR: Klipp ut och sänd nedanstående talong till Judisk Krönika.

JA TACK, jag vill beställa en gåvoprenumeration på Judisk Krönika ett år (4 nr) för 440 kr (540 kr till utlandet)
GÄVOADDRESS:

NAMN _____

ADRESS _____ POSTADRESS _____

JUDISK KRÖNIKA, BOX 5053, 102 42 STOCKHOLM TEL 08-660 38 72.